

Андреана Ефтимова¹
(СУ „Св. Кл. Охридски“, България)

УСТНИЯТ МОРАЛИЗАТОРСКИ РЕГИСТЪР В МЕДИЙНИЯ И ВСЕКИДНЕВНИЯ ДИСКУРС

Andreana Eftimova
ORAL MORALIZING REGISTER IN THE MEDIA
AND DAILY DISCOURS

Резюме: Изследването се опитва да обобщи най-предпочитаните и широко разпространените езикови средства при реализирането на морализаторския регистър в медийния и в ежедневиия дискурс. За целта се избират образци от устни и всекидневни медийни текстове, които се подлагат на лингвистичен анализ, за да се установят типичните черти на морализаторския регистър. Според типологията на лингвистичните характеристики на Дъглас Байбър и Съзън Конрад (Biber, Conrad 2009: 53) се търсят особеностите и маркерите на регистъра. На преброяване и анализ се подлагат елементи от всяко езиково равнище: фонетично, морфологично, синтактично, лексикално и др., които индикират наличието на морализаторски регистър.

Abstract: The study will attempt to summarize the most preferred and widely used language means in the realization of the moralizing register in the media and in the daily speech discourse. For this purpose, the patterns of oral media and daily speech texts are selected and analysed in order to identify the typical features of the moralizing register. According to the typology of the linguistic characteristics of Douglas Biber and Susan Conrad (Biber, Conrad 2009: 53), the peculiarities and markers of the register are sought. The elements of any linguistic level are counted and analyzed: phonetic, morphological, syntactic, lexical, etc., which indicate as signals for the existence of a moralizing register.

¹ aeftimova1971@abv.bg

Ключови думи: морализаторски регистър, устен медиен текст, устна всекидневна реч, лингвистични средства

Key words: moralizing register, oral media text, oral daily speech, linguistics means

В съвременната социолингвистика и стилистика все още не е постигнат консенсус около понятието за регистър. Стефана Димитрова предлага концепция за понятието регистър, в която той е елемент на стратегията на речевия акт, свързан с намерението на говорещия да съобщи нещо по възможно най-неутрален начин или като вложи субективна оценка и отношение – „да развесели, разсмее, натъжи и т.н. някого; да покаже комизма на някакво положение или трагизма на друго; да заяви за съчувствието си към дадено лице или за неодобрението си на дадена ситуация [...] и т.н.“ (Димитрова 2009: 118). Затова някои изследователи разделят регистрите на речта на два типа, които наричат информативен и изобразителен (Г. А. Золотова, цит. по Димитрова 2009: 118). Доминиращ принцип при подбора на езикови средства в първия тип регистри е ограничаващият, а вторият тип регистри са орнаменталните, при които се изразяват главно нагласи, оценки, сравнения. Смята се, че „немаркираните регистри имат по-богата пресупозитивна база от маркираните“ (Димитрова 2009: 122), тъй като различни пресупозиции могат да се задействат чрез извънлингвистични средства. Например Стефана Димитрова идентифицира възможност за неодобрение или насмешка във фрагмента *Мъжът ѝ пуши. На всяка маса в къщата има по един пепелник* заради пресупозитивното знание за вредата от тютюнопушенето. Понякога сигналът за регистъра може да се появи еднократно, например интонацията би могла да е сигнал за разчитането на регистъра като неодобрителен, ироничен в горния пример. Съвсем очаквано е силно маркираните регистри да са от втория тип орнаментални регистри с по-бедна пресупозитивна база заради сигурните (не)езикови „указания“ (обикновено прокарани през целия текст), които отвеждат към една възможна интерпретация. Примерът за маркиран регистър за неувереност, колебание, съмнение, който дава Стефана Димитрова, включва обективно наличните лингвистични показатели като модални думи и изрази (*като че ли, нещо, май, струва*

ми се, възможно е и др.), както и интерогативни конструкции от типа *Брат ти не беше ли казал, че няма да дойде?* (Димитрова 2009: 120). От казаното дотук може да се приеме, че регистърът е „своеобразно отрицание на полисемантичността (многозначността) на текста“ (Димитрова 2009: 126).

Настоящото изследване се придържа към подхода, който поставя оценката в центъра на определянето и характеризирането на регистрите, тъй като текстовете дори в неутралните регистри са оценъчно измерими. В информационните текстове например предпочитан начин за изразяване на оценка е представянето ѝ като общо мнение или като истинно положение – един манипулативен похват за прикриване и избягване на отговорност за оценките. Независимо дали са явно, или неявно изразени аксиологемите² позволяват да се придобие впечатление за създателя и за интерпретатора на текста/дискурса, защото „оценката не може да съществува извън субекта и извън обекта“ (Малинович 2011: 79). Оценъчните полета на автора и интерпретатора влизат в сложни взаимоотношения на пълно съвпадане, частично припокриване или напълно разминаване. На базата на съотношението между оценките на адресанта и адресата, силно зависими от контекста (широк и тесен), от комуникативните умения на автора и от интерпретативната компетентност на адресата, се определя (или пък трудно се установява) и регистърът на текста. Стефана Димитрова настоява да се прави разлика между регистъра на прочита и лингвистично маркирания регистър: „Регистърът на възприемането зависи пряко от активността на креативната дейност на възприемащия субект. Лингвистично маркираният регистър е обективен факт и в този смисъл той е безспорен“ (Димитрова 2009: 119).

Затова и настоящият предмет на изследването – морализаторският регистър – се анализира, от една страна, чрез обективните езикови средства, чрез които авторът е изразил интенцията си, а от друга страна, чрез разпознаването и оценката им от реципиентите. Морализаторският е силно оценъчен регистър, в който говорещият изразява своето отношение към обсъждания предмет и дори се опитва да въздейства върху убежденията, ценностите и оценките на ауди-

² Аксиологемата е „всяко изразяване на оценка в даден дискурсивен свят“ (Серебреникова 2011: 25).

торията. В него функционират речеви продукти с регулативна функция, „т.е. тези, които са предназначени да направляват в някакъв аспект поведението и/или мисленето на адресата“ (Добрева, Савова 2000: 122).

Морализаторският регистър се влияе от комуникативните цели на говорещия (вж. Таблица 1., изготвена по модела на Байбър, Конрад 2009: 68). Общите и специфичните цели на текстовете са свързани с моралното поучение, което пък, от своя страна, предполага известна социална асиметрия на участниците в дискурса. В изследвания медиен текст участници в медийния дискурс са журналистите и тяхната аудитория. Очевидно става дума за комуникативна асиметрия, доколкото журналистите имат контрол и често монопол в опосредстваното чрез медията общуване. Журналистите са и институционален, и идентифициран с достъп до медията участник в комуникацията, а аудиторията е неидентифициран, разпръснат, непреброим участник. Поради тази причина комуникативните отношения са несиметрични. Морализаторският регистър в медиите е силно маркиран чрез участието на различни езикови и неезикови средства в изграждането на този тип текстове. Разпознаването му зависи от подготовката и културната принадлежност на адресата.

Таблица 1. Морализаторският регистър в системата от регистри, зависещи от комуникативните цели на текстовете

Доминантна ситуационна характеристика	Регистри
<p>Комуникативни цели:</p> <p>А. Общи цели: да разкаже / опише / информира / обясни / изложи / убеди / забавлява / поучи / се разкрие</p> <p>Б. Специфични цели: да обобщи информация от различни източници / да опише методи / да представи нови научни открития / да поучи морално чрез лична история</p> <p>В. Фактуалност: факти, мнения, спекулации, въображаеми истории</p> <p>Г. Позоваване на източници: обоснована епистемологично, чрез нагласи, публично неоповестена позиция</p>	<p>Наративни / Deskриптивни / Информационни / Интерпретативни / Убеждаващи / Забавляващи / Морализаторски / Експресивни / Предписателни и др. регистри Спекулативен / Фактуален / Фикционален / Епистемологичен и др.</p>

Изследването ще се опита да обобщи най-предпочитаните и широко разпространените езикови средства при реализирането на морализаторския регистър в медийния и в ежедневиия дискурс. За целта се избират образци от устни медийни и ежедневни текстове, които се подлагат на лингвистичен анализ, за да се установят типичните черти на морализаторския регистър. По типологията на лингвистичните характеристики на Дъглас Байбър и Сюзън Конрад (Biber, Conrad 2009: 53) се търсят особеностите и маркерите на регистъра³. На преброяване и анализ се подлагат елементи от всяко езиково равнище: фонетично, морфологично, синтактично, лексикално и др., които в наблюденията си изследователят и анкетираните лица посочват като сигнали за наличието на морализаторски регистър.

Устна всекидневна реч

Първата стъпка е свързана с търсенето и откриването на тези особености в един текстов отрязък от всекидневен разговор, избран от корпуса на К. Алексова, публикуван на сайта на Кетил Ро Хауге. Откъсът съдържа реплики на назидателност и упрек (репликите на И.) според 20 анкетиранни студенти. Вероятно могат да се открият и много по-репрезентативни текстове за морализаторски регистър във всекидневието, но намирането им е свързано с необходимостта от щателно преглеждане на текстовете от корпусите по разговорна реч.

Откъс от устен разговорен текст⁴:

И //съблечи го по пуловъръ//

Д //иви/ тъкмо започнъ да го събличам ти ми ми кажеш нещо/
/ съ(ФС) спръ/ съблечи го/ ше го съблечъ//

М //боби боби/ ъ/ ъ//

И //простено ти е// ми ше заври//

³ **Особеностите на регистъра** са „думите или граматическите характеристики, които са (1) широко разпространени навсякъде из текста от регистъра и (2) често срещани – появяващи се обикновено повече в регистъра, отколкото в сравняваните с него други регистри“ (Biber, Conrad 2009: 53). **Маркерите на регистъра** са езиковите особености, които са специфични само за наблюдавания регистър и не се появяват обичайно в други.

⁴ Запазва се оригиналната транскрипция на сайта.

Д//не е// и тр'ааше рецензенти и фсичко тва// дори не ми беше напечатана ништо не беше свършено и затва// сеа ако искам могъ и слет един месец да заштитъ но:... ште си почивам малко//

И //йа си покажи ръцете/ на ништо не преличаш/ виш че на ништо не преличаш//

В Ама разбира се.

И //покажи къде се ср'аза/ кракъ/ покажи// от много акъл/ от много акъл//

/Алексова – <http://folk.uio.no/kjetilrh/bulg/Aleksova/2.5.html>

Количествен и качествен анализ на често срещаните езикови особености в откъса:

– императивни форми на глаголите – *съблечи (2), покажи (3)*;
– преобладават глаголните форми във 2 л. ед.ч. – *съблечи, кажеш, покажи*;

– повторения – *на нищо не приличаш (2), от много акъл (2)*;

– имитация на диалогичност с укорителни конотации – *съблечи го, ще го съблека*.

– паремийни изрази – *от много акъл, от много акъл*

Заради краткостта на откъса, беше направено и допитване до 20 души. Анкетираните лица бяха помолени да изброят основните вербални и невербални характеристики на текст, в който обикновено са поучавани от майка или учител. Получи се следният списък с особености⁵:

– Вербални формули

Реторични и несъщински въпроси: *И сега какво?; Кой ще те търпи такава!; На какъв език говоря / български разбираш ли?; Това на какво прилича?; Ти изобищо мислиш ли с тази глава?; Няма ли да ти дойде акъла най-сетне?; Ще ме чуеш ли, или няма смисъл да си хабя думите?;*

⁵ Вербалните формули са обобщени според комуникативната си функция, като много от тях изпълняват повече от една от посочените комуникативни задачи. Езиковите средства, които реализират изказванията, се срещат в различните групи, но с различни конотативни значения.

Реплики подкани: *Слушам те; Моля те, прибери се; Не притеснявай майка си; Трябва да пораснеш; Не прави така, не е хубаво; Не се дръж като малко дете;*

Реплики закани: *Внимавай в картинката!; Внимавай да не ти се случи нещо!; Сам ще си понесеш последствията; Имай малко уважение!;*

Реплики предупреждения: *Ще си счупиш главата; Не искаш да чуеш и ще си изпатиш; Предупредих те, казах ти да не го правиш; Яж повече, ще развиеш анорексия; Не прави излишни панаюри!; Алооо, с кой си мислиш, че разговаряш?; Ще видиш, ама през крив макарон;*

Реплики заповеди/съвети: *Не е редно да правиш това; Слушай ме в този живот; Докато си под моя покрив и аз те издържам, ще правиш каквото ти казвам; Слушай ме, като ти говоря!; Слушай ме внимателно; Недей да говориш така на баба си; Недей да повишаваш тон!; Не си позволявай да ми говориш с този тон!; Не може цял живот така да продължаваш; Аз съм ти родител, ще ме слушаш; Слушай по-възрастните;*

Реплики прекъсвания: *Ти не ми обяснявай!; Сега ще ме слушаш, защото после аз купувам лекарства и правя чайове; Не ми отговаряй!; Прекалявай!; Все много знаеш;*

Реплики оценки (укорителни и пр.): *Много съм разочарован/а; Защо не ми звъниш? Не ми вдигаш. Вече не съм важна. Сърдя ти се; Не си малко дете вече; Ти все се имаш за голяма; Казах ти; Не си права; Вече си голяма за тези неща; Винаги се мислиш за права; Едно и също всеки път; Като толкова знаеш, чупи си главата; Не приемаш чуждо мнение, каквото си наумиш, това правиш; Прави, каквото искаш; Много ги разбираш нещата!;*

Обръщения: *...моето момиче/момче!; момиченце/момченце;*

Паремийни конструкции: *Не ме интересуват другите, ти ме интересуваш!; Ще хвана гората от вас!; Животът не е низ от удоволствия; Вече си голям човек, трябва да поемаш отговорност за постъпките си; Колкото и пъти да ти казвам, няма ефект, докато сама не стигнеш до истината; Всичко има граници; Там, където отиваш, аз вече съм бил; Не трябва да се гледат другите; Умните пишат, глупаците помнят; Не разчитай на никого изцяло, дори на мен;*

Невербални формули

сочене с пръст (2), повишаване на тон (4), мълчание, въздишане/сумтене (6), сечащо движение с ръка, гледане със строг поглед/мръщене (3), размахване на ръце/ръкомахане (8), стонове, допрени палец, показалец и среден пръст (2), въртене на очи, пляскане по челото с ръка (жест на отчаяние), повдигане на вежди, акцентирание при произношението, въртене на глава наляво-надясно (4), размахване на пръст (2), изброяване на пръсти (2), ръце на кръста (2), хващане за главата, разширяване на ноздри, каменно изражение.

Резултатите от откъса и анкетата показват, че морализаторският ежедневен регистър изобилства от реплики, разновидности на регулативната функция: апелативни (с подбудителна функция), прескриптивни (с предписваща функция), оценъчни (с предписваща функция, прикрита зад оценъчност), манипулативни (с упражняване на въздействие върху преценките и убежденията на адресата) текстове (по типологията на Добрева, Савова 2000: 122–123). Предпочитат се реторическите и несъщинските въпроси, както и паремийните конструкции, които звучат като общосподелени максими, крилати фрази, пословици и поговорки. Често срещани са съобщителните изречения, които имат конотативно значение на ирония, тъй като изразяват противоположни на реалното състояние съждения. Повечето от изказванията съдържат императивни формули във 2 л. ед. ч. (най-често отрицателни форми), модални глаголи за заповедност, необходимост – *трябва*, които се свързват с неприкрит дидактически тон. Изобилстват и императивните форми. От невербалните средства най-често посочвани като илюстриращи морализаторския дискурс са размахването на ръце/ръка, въздишането, повишаването на тона, както и соченето с пръст, размахването на показалец, слагането на ръцете на кръста, допирането на палец, показалец и среден пръст, хващането за главата и пр.

Очевидно е, че тези вербални и невербални особености обслужват по-скоро частната сфера на общуването, но ориентират изследователя какви специфики да търси в публичния морализаторски регистър.

Устна медийна реч

Втората стъпка е свързана с търсенето и откриването на тези особености в един текстов отрязък от медиите, който изследователят и анкетираните лица (20 студенти по журналистика) оценяват като

репрезентативен за морализаторския регистър. Откъсът е журналистически коментар в авторско телевизионно предаване, устен текст от публицистичния стил.

Откъс от устен медиен текст⁶:

ако (допрени върхове на протегнати показалци на двете ръце срещу зрителя, поглед надолу – вж. Сн. 1.) версията на Анита Мейзер е истина/ то Анита трябва да живее (къщичка на ръцете с насочени върхове на пръстите към зрителя – вж. сн. 1.)// не бива да изчезне току-така, да се самоубие не бива // тя трябва да живее като предупреждение за всички мъже и жени (присвива очи и пружинира с ръце с разперени пръсти – вж. Сн.2.) /които се (поема дъх) възгордяват/ че са по-силни от живота (въртеливо разминаване на ръцете) / че са по-силни от другите хора (въртеливо разминаване на ръцете) / че са по-силни дори от смъртта (въртеливо разминаване на ръцете) / и въобще от версията версията на нашия живот е нема к'во да стане/ с нея живеем тия дни // винаги има какво да стане/ винаги нещо се обърква (разтваря и събира ръце в допиране на върховете на пръстите – вж. Сн. 2.) глупостта/ е наказание/ братя и сестри/ велико наказание// (поглед в камерата)

(Карбовски: *Втори план – Версия: Мейзер (2 част)*, <http://www.btv.bg/video/shows/karbovski-vtori-plan/video/karbovski-vtori-plan-versija-mejzer-2-chast.html>, -0,55: - 0,24)

Сн. 1.: (-0,54)

Сн. 2.: (-0,39)

⁶ Текстът е транскрибиран по правилата за описание на устни текстове. Не се отбелязват главни букви заради спецификата на устната реч, в която трудно се отделят изреченски цялости. Паузите се отбелязват с два вида означения: [/] – кратка пауза, равна на запетаечната – и [//] – дълга пауза, равна на точка. В скобки се отбелязват жестовете и/или мимиките. Когато те съпровождат вербалния текст, се подчертава онази част от изказването, която е синхронизирана с невербален сегмент.

Количествен и качествен анализ на често срещаните езикови особености в откъса:

– синтактичен паралелизъм – *които се възгордяват, че са по-силни от ...* (втората част се повтаря 4 пъти), *винаги има какво да стане, винаги нещо се обърква* (2 пъти) (еднакви жестове при повторените конструкции);

– модални глаголи – *не бива, трябва*;

– обобщителни местоимения – *всички, винаги* (2 пъти);

– повторения – *не бива* (2 пъти), *винаги* (2 пъти), *наказание* (2 пъти), *версията* (3 пъти), *по-силни* (3 пъти), *Анита* (2 пъти), *не бива* (2 пъти);

– индекси – жестове за посочване (*допрени върхове на протегнатите показалци на двете ръце срещу зрителя*) и мимики за привличане на вниманието (*присвиване на очите*);

– преобладават глаголните форми в 3л. ед. ч. и мн. ч. (по веднъж се появяват глаголни форми в 1 л. мн. ч. и притежателни местоимения в същото лице – *нашия*);

– безлични конструкции (*има*) и възвратни глаголни форми (*се обърква, се възгордяват, се самоубива*);

– лексика от тематичната област, свързана с нравоучителността (*назидателно, предупреждение, наказание, възгордяват*) и др.

– паремийни изрази – *глупоста е наказание, велико наказание*;

– обръщения – *братя и сестри*.

В устния медиен текст можем да проследим и участието на невербалните средства в реализирането на морализаторския регистър. Наличието на индексни жестове (насочени към аудиторията пръсти) и съпровождащите повторените конструкции еднакви жестове са „усилвател“ на внушението. Текстът се произнася на фона на песента на Rihanna „Stay“, в която стиховете „Funny you’re the broken one but I’m the only one who needed saving / ‘Cause when you never see the light it’s hard to know which one of us is caving“ импонират на разказаната в предаването история на жена, убила неволно съпруга си и изразяваща обичта си към него и огромната тъга от загубата му. По този начин в устния медиен текст се постигат допълнителни внушения и засилване на морализаторския ефект на посланието.

И от анкетата, и от анализите на медийния и на разговорния текст тук може да се види различното отношение и предпочитания към второличните императивни и изявителни форми. Очевидно те не са предпочитани в публичния публицистичен морализаторски регистър, тъй като носят конотациите на директна назидателност и поучение. А причина за това е и опосредстваната връзка с адресата. Журналистите избират първолични или третолични конструкции заради спецификите на комуникативната ситуация (нерелевантни възрастови и властови различия между адресанта и адресата и пр.) и много повече залагат на индиректно кодирани послания чрез реторически фигури, генерализации, сложни повелителни форми, смекчаващи заповедността и др.

Затова може да се обобщи, че морализаторският регистър въпреки устойчивите маркери, има своите особености във формални и неформални комуникативни условия, в пряк и опосредстват контакт, а това доказва тезата на Ричард Хъдсън, че описанието и анализът на регистрите могат да станат само въз основа на редица критерии и конструирането на сложен класификационен модел, в който да се отчетат както ситуационната среда, така и езиковите (а и неезиковите средства), чрез които се осъществяват (вж. Хъдсън 1995).

ЛИТЕРАТУРА:

- Алексова 1994:** Алексова, Кр. Corpus of spoken Bulgarian collected by Krasimira Aleksova. <http://folk.uio.no/kjetilrh/bulg/Aleksova/index.html> (18.11.2017). **Aleksova 1994:** Aleksova, Kr. Corpus of Spoken Bulgarian, Site maintained by Kjetil Re Hauge, Department of Literature, Area Studies and European Languages, University of Oslo.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: Велес. **Dimitrova 2009:** Dimitrova, St. *Lingvistichna pragmatika*. Sofia: Veles.
- Добрева, Савова 2000:** Добрева, Е., Савова, И. *Текстолингвистика*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“. **Dobрева, Savova 2000:** Dobрева, E. Savova, I. *Tekstolingvistika*. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”.
- Малинович 2011:** Малинович, Ю. М. Семиометрия модусов концептуализации мира // *Лингвистика и аксиология: этносемиометрия цен-*

- ностных смыслов: коллективная монография. Москва: Тезаурус, с. 77–93. **Malinovich 2011**: Malinovich, U. M. Semiotrija modusov konceptualizacii mira // *Lingvistika i aksiologija: etnosemiotrija cennostnih smjislav*. Moskva: Tezaurus, 77–93.
- Серебренникова 2011**: Серебренникова, Е. Этносемиотриja как способ лингвистического аксиологического анализа // *Лингвистика и аксиология: этносемиотриja ценностных смыслов: коллективная монография*. Москва: Тезаурус, с. 3–48. **Serebrennikova 2011**: Serebrennikova, E. Etnosemiotrija kak sposob lingvisticheskogo aksiologicheskogo analiza // *Lingvistika i aksiologija: etnosemiotrija cennostnih smjislav*. Moskva: Tezaurus, 3–48.
- Хъдсън 1995**: Хъдсън, Р. *Социолингвистика*. София: УИ „Св. Климент Охридски”. **Hadsan 1995**: Hadsan, R. *Sociolingvistika*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.
- Biber, D., Conrad, S. 2009**: *Register, Genre, and Style*. New York: Cambridge University Press.